

IPEC-Beques

Els exvots pintats a la Catalunya central

Els exvots

El vot (prometença, desig) s'esdevé quan la persona s'encomana a un ésser sagrat. De vegades també s'esdevé el vot de vila, quan tot un poble promet un romiatge o un sacrifici, en cas que els seus precés (per exemple, per la pluja) siguin atesos. Si el vot s'acompleix, mitjançant la restauració del mal patit, o amb la superació d'un tràngol, aleshores el poble o l'individu materialitzen l'exvot (del llatí *ex voto*: del vot, a conseqüència del vot), sota la forma de la peregrinació o de la presentalla, entre d'altres.

Els exvots funcionen a la manera d'una potent eina de comunicació entre el devot i l'ésser diví al qual es dirigeix, en què s'elimina, per dir-ho així, la funció d'un intermediari professional (el clergue, el bruixot o el sacerdot paradigmàtics). La importància de l'exvot, al marge del seu valor en si com a objecte de manufactura popular, apel·la directament a un fet concret: el devot «explica» les seves circumstàn-

■ La representació del sant o la marededéu invocats se sol fer a la part superior esquerra del quadre, i és coneguda popularment com l'«ou ferrat». Exvot documentat a la capella de Sant Antoni de Pàdua (Seva, Osona). FOTOGRAFIA: ADRIÀ PUJOL CRUELLES (22/06/2012).

cies vitals a través de l'ofrena, es mostra envers els altres conciutadans (recordem que els exvots pengen a les parets dels santuaris, a la vista de tothom), i «fer servir» aquesta tècnica comunicativa de manera íntima i intransferible.

L'exvot fa societat, i d'entre les múltiples formes que pot adoptar, la nostra investigació s'ha centrat en la seva variant de retauló pintat. Les pintures votives representen escenes de la vida en soci-

etat que ens permeten fer una anàlisi etnohistòrica de costums, creences, oficis, indumentàries, successos històrics, mobiliari i un llarg etcètera d'aspectes vitals dels nostres avantpassats. Naixements, casaments, esdeveniments meteorològics, mitjans de transport i eines del camp i del mar, guerres i malalties, tractaments mèdics i devocions desfilen pels exvots pintats que, en aquest sentit, se'ns mostren com una mena de crònica gràfica del passat.

Adrià Pujol Cruells

Antropòleg i escriptor. Docent a Elisava i a la Universitat de Barcelona, va ser l'impulsor de l'Observatori de la Vida Quotidiana. Ha treballat per a institucions públiques i actualment ho fa en el marc del nou Museu Etnològic de Barcelona.

Paraules clau: exvots, religiositat popular, antropologia, art

Keywords: votive offering, popular religion, anthropology, art

■ Els exvots són un mitjà de comunicació directa entre els devots i els éssers divins documentat des de molt antic. Gràcies a una beca d'investigació del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'autor de l'article, amb l'ajuda de l'historiador Josep Maria Solé i Soldevila, ha realitzat un estudi etnohistòric sobre els exvots pintats de la Catalunya Central.

■ Since ancient times, ex-votos have been a documented means of direct communication between the devoted and the divine. Thanks to a research grant from the Ministry of Culture in the Catalan Government, the author of this article, with the help of the historian Josep Maria Solé i Soldevila, has completed an ethnohistorical study of painted ex-votos in Central Catalonia.

Miracles a la Catalunya central

Catalunya presenta dues grans àrees de concentració d'exvots pintats. En aquest cas hem treballat amb els exvots pintats de la Catalunya central. Els motius són dos: d'una banda, al litoral català hi ha processos de museïtzació en marxa que ja responen a la preservació i estudi dels objectes, i, de l'altra, els exvots pintats de la Catalunya central difereixen en temàtica, devocions, costums i creences, corrents estilístics i fets històrics, tot conferint una unitat territorial, temporal i d'interès etnogràfic cosida.

També hem volgut omplir part d'un buit —bibliogràfic, divulgatiu, inventariar, analític— del qual en tenim notícia arran de recerques anteriors. Mostrari únic d'aquest art al nostre país, la temàtica dels exvots pintats a la Catalunya central és tan extensa com representativa.

Segons les advocacions, el nombre d'exvots augmenta de manera notòria. A tall d'exemple, el santuari del Miracle (el Solsonès) i el de Sant Ramon de Portell (la Segarra) han estat dos dels indrets més concorreguts i que millor han conservat els seus tresors de miracles. També és veritat que els exvots

pintats canvien de temàtica segons l'època en la qual es confeccionen. Una dada curiosa, per exemple, és que els parts difícils pràcticament desapareixen dels retaulons amb l'arribada de la penicil·lina, o que els accidents amb bèsties al camp donen pas als accidents del tràfic rodat, a mitjans segle xx. Hi ha, en fi, exvots que donen gràcies pel fet d'haver tingut una criatura sana; d'altres agraeixen haver-se salvat d'un afusellament; trobem les invocacions després d'haver superat accidents de feina, fenòmens naturals tumultuosos, malures de tota mena i, el que és molt interessant, podem fer un repàs d'atuell, armes, uniformes, arquitectura civil i mitjans de transport.

Els éssers celestials, les trifulgues en societats que ja no són la nostra, les tècniques pictòriques o el significat ocult d'alguns retaulons: el conjunt es pot abordar en els seus elements primordials. Distribuïts per àmbits (fets de guerra, malaltia, part i infància, presó i criminalitat, meteorologia, etc.) ens adonarem que, a la Catalunya central, els exvots més habituals són els d'accidents al camp i sobre malalties. Tindrem notícia de l'existència de les pestes d'antany, de les guerres carlines que van assotar el territori, les esca-

ramusses amb partides de bandolers, exèrcits francesos i altres de difícil assignació. Finalment, tindrem la sort de descobrir tècniques mèdiques antigues (com la trepanació), estris domèstics, oficis antics (llevadores, curanderos) i advocacions minoritàries (com les dedicades a les marededéus de la llet, o als Reis Màgics de l'Orient).

El nostre estudi

Hem catalogat, fixat i reproduït digitalment el major nombre possible d'exvots pintats de la Catalunya Central. Les reproduccions de vegades són de baixa qualitat, perquè els guardians de les peces no ens han deixat accedir-hi en condicions. El que és important, però, és que se'n tingui notícia, de cara al rastreig en casos de desaparició o malmetement.

En un primer moment es va confeccionar una base de dades que recull tots els detalls dels retaulons, fins i tot en el cas d'exvots només coneguts per antigues postals i per fotografies de santuaris, anteriors a la Guerra Civil, o per referències bibliogràfiques, com la del pare Narcís Camós (1697), que a finals del segle xvii va recórrer tots els santuaris marians del Principat i en va descriure els tresors. També cal esmen-

■ Un home s'encomana a la verge, enllitat.

FONS DEL MUSEU ETNOGRÀFIC DE RIPOLL.

FOTOGRAFIA: ADRIÀ PUJOL CRUELLS (19/09/2012).

■ Accident i caiguda dins un pou, i agraïment a sant Ramon Nonat per la intercessió. Convent de Sant Ramon de Portell (Segarra).

FOTOGRAFIA: ADRIÀ PUJOL CRUELLS (29/09/2012).

tar l'estudi de Joan Amades (1952), valuósíssim, en què es reproduïxen miracles que encara avui podem trobar en els santuaris i museus que hem visitat, però en el qual també hi ha referències fotogràfiques d'exvots ara desapareguts, com els prop de cent quadres del santuari de la Bonanova de Barcelona.

En segon lloc, hem confeccionat una breu guia de comprensió sobre la temàtica, que destaca aspectes etnogràfics i sistèmics amb vista a fer-ne una futura i desitjada divulgació. El conjunt s'ha analitzat des d'una perspectiva etnogràfica i històrica, ja que els exvots són documents històrics, manufactures de les classes subalternes en la seva majoria. Allí on no hi ha cròniques, dietaris o documentació oficial, l'exvot ens mostra maneres de fer que avui dia no coneixem del tot. Quan reculem en el temps, la manca d'informació sobre la vida quotidiana s'accentua. No hi ha fotografies ni vídeos, —tan preuats pels etnògrafs d'avui— que ens facin llum sobre el quefer d'ara fa 150, 300, 400 anys.

Al mateix temps, com que l'exvot és un mitjà de comunicació, se'n desprenen maneres d'organitzar-se i de creure en societat, així com formes de convivència o desavinença grupal, fets, tots plegats, sovint a la columna vertebral dels estudis antropològics. Sempre salvant la constricció que representa dialogar amb el passat, l'investigador pot interrogar els retaulons i treure'n dades de relleu, sobretot perquè, a més a més de l'escena representada, el miracle sovint ve acompanyat d'un text que n'explica el motiu:

Lo primer diumenge del mes de abril del any M.D.Lxxxv ... stant na Joana Spuga natual de la vila de Cambrils al present habitant del terme de Sellent Anant per Spay de tres dies de part, ab febrades dolors de les quals ere desemparada de tot auxili uma no aprofitant ningunes medecines ni remeys venint a tot strem de morir: ... n que [...] hagueren de [...] tenint la per [...] Per [...] reclamant los de la casa a nostra [Senyora del Mi]racle la qual may olvide als qui de bon cor la reclaman [...] pari y ella [...] tenint salut i fora

Josep Ramells y su esposa ofrecen al Monasterio de la Virgen del Milagro en cumplimiento de devota promesa y perpetuan la memoria de los extraordinarios [...] por intercesión de tan excelsa Virgen y en especial de haber salido ilesos de la pasada revolución marxista, no solo ellos, sino su familia y sus parientes, sino también todo el pueblo de Ardévol y los Padres Benedictinos del citado Monasterio, por cuyo motivo, agradecidos, todos han asistido a la Misa Solemne celebrada en acción de Gracias. Ardévol, 27 de abril de 1940. ¡Viva Franco! ¡Arriba España!

És clar: 345 anys separen ambdós textos. Un es pot fixar en aspectes lingüístics, polítics, socials... comparatius al capdavant. Quan hi afegim l'escena representada, pintura i text obren el ventall als aspectes arquitectònics, mitològics, del vestir, ecològics, etc.

A fi de proporcionar les eines d'interpretació, la base de dades permetrà fer diversos encreuaments per tipologies, temàtiques, estils, èpoques i zones. Els estudiosos o divulgadors que ens succeeixin tindran avançada la feina. Per exemple, en el primer que ens hem fixat és que, en general, l'advocació del miracle se sol trobar a la part superior esquerra del retauló. Hi veiem desfilar sants i marededéus, i de tard en tard hi trobarem personatges de difícil catalogació, cridats a files en relació amb la data del miracle o amb la filia del devot. En qualsevol cas, envoltat d'un núvol (popularment conegut com «l'ou ferrat»), l'ésser diví escampa la seva protecció sobre la humanitat. En segon lloc, normalment a la part inferior dreta, arran de terra, descobrim el mal pas, l'escena del moment en què el devot s'encomana. És aquí on floreixen les mil vicissituds dels nostres avantpassats, i és aquí on el camp de la interpretació no té fi.

■ Cavalls que s'estimben en un camí molt transitat de carruatges. L'amo s'encomana a la mare de Déu de Joncadella. Santuari de la Mare de Déu de Joncadella (Bages).

FOTOGRAFIA: ADRIÀ PUJOL CRUELLS (10/10/2012).

■ Una dona prega a la mare de Déu del Miracle perquè no afusellin dos carlins. Santuari de la Mare de Déu del Miracle (Solsonès).

FOTOGRAFIA: ADRIÀ PUJOL CRUELLS (13/10/2012).

Indrets on s'ha fet la recerca

Tot seguit exposem una llista de tots aquells indrets i institucions on presuposàvem que hi havia exvots pintats. Cal entendre que l'accés als objectes sovint ha estat feixuc o impossible, per no dir que en algun cas hem arribat tard i les peces ja no hi eren. En altres ocasions, els retaulons no han pogut ser observats perquè estaven en procés de restauració i/o estaven embalats. Al final hem trobat, fotografiat i fitxat 270 tauletes, i restem a l'espera de ser digitalitzades un centenar més, col·leccions que, per sort, han anat a parar en museus comarcals, diocesans o d'altre tipus. Finalment, hem accedit

a col·leccions privades, els amos de les quals ens han deixat fitxar i estudiar les peces, però en cap cas fotografiar-les.

La Segarra: Sant Magí, Sant Ramon, Mare de Déu del Camí.

Osona: Nostra Sra. dels Munts, Nostra Sra. de la Gleva, Nostra Sra. de Puiglagulla, Sant Antoni de Pàdua.

L'Anoia: Mare de Déu de la Tossa.

Berga: Santa Maria de Queralt, Mare de Déu dels Oms.

El Bages: Santuari de Montserrat, Nostra Sra. de Joncadella, Sant Feliu Sasserra.

El Solsonès: Santuari del Miracle, Santuari de Lord.

Museus: Etnològic de Barcelona, Comarcal de Manresa, Diocesa de Solsona, Etnogràfic de Ripoll, Frederic Marès de Barcelona. ■